

ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ НІЖ ПЕРЕДБАЧЕНО ЗАКОНОМ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

ЯЩЕНКО Андрій Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент Харківський національний університет внутрішніх справ

УДК 343.288 (477)

На основани анализ предписаний УК Украины, Киргизской Республики и Республики Молдова, закрепляющих правила назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено законом, а также соответствующих доктринальных точек зрения, формулируются выводы направленные на усовершенствование законодательной регламентации ст. 69 УК Украины. Отмечается, что практическая реализация ст. 69 УК Украины иногда связана с неправильным применением ее предписаний, а отдельные положения этой статьи позволяют двусмысленно их толковать. В результате предлагаются варианты законодательного уточнения ч. 1 ст. 69 УК Украины. Кроме того, с целью последующего ограничения судебного усмотрения, положения ст. 69 УК Украины предлагается дополнить частью 3 наподобие части 3 статьи 79 УК Республики Молдова.

Ключові слова: *призначення покарання, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.*

Постановка проблеми та її актуальність

У кримінальному законодавстві України призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, передбачено статтею 69. Закріплення цієї норми, разом зі ст. 65 КК України, сприяє дотриманню судами України при застосуванні покарання принципу його індивідуалізації. Можна сказати, що положення ст. 69 КК України, вносячи певні корективи до загальних засад призначення

покарання [14, с. 4], додатково гарантують призначення винній особі справедливого і доцільного покарання. Отже, регламентація у законі даного законодавчого припису, безспірно, заслуговує лише схвальної оцінки. Разом із тим навряд чи викликає особливі заперечення твердження про те, що практична реалізація ст. 69 КК України іноді пов'язана з неправильним застосуванням її приписів, а окремі положення цієї статті дозволяють їх подвійно тлумачити. У зв'язку з цим, дослідження проблемних аспектів законодавчої регламентації призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, є вельми актуальним і корисним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Аналіз останніх джерел і публікацій

У теорії кримінального права питання, пов'язані з призначенням більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, розглядалися у роботах В. М. Бесчастного, Є. В. Благова, О. В. Євдокімової, В. І. Тютюгіна, М. М. Становського та багатьох інших. Праці вказаних дослідників і стали науково-теоретичним підґрунтям цього дослідження.

Формулювання цілей

Мета цієї статті полягає у проведенні аналізу приписів КК України, Киргизької Республіки та Республіки Молдова, що закріплюють правила призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, відповідних доктринальних точок зору, а також

практики застосування ст. 69 КК України та вироблені на цій основі висновків, спрямованих на удосконалення законодавчої регламентації ст. 69 КК України.

Виклад основного матеріалу

Зі змісту ст. 69 КК України вбачається, що суд, реалізуючи приписи цієї статті, може прийняти одне з таких рішень: 1) призначити основне покарання нижче від найнижчої межі, установлені в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин; 2) перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин; 3) не призначити додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин як обов'язкове. При цьому суд не може призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання у Загальній частині КК України [9, с. 868].

Застосування цієї особливої кримінально-правової норми можливе при наявності відповідної підстави. Так, О. В. Євдокімова відмічає, що можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом за вчинений злочин, недоцільно ставити у залежність виключно від наявності обставин, що пом'якшують покарання та характеризують тільки ступінь тяжкості вчиненого злочину. На думку дослідниці, фактори, які характеризують особу винного не тільки у момент, а й після події злочину, також можуть виступати як підстава призначення менш суворого покарання [5, с. 12]. Такий погляд розділяють й інші науковці. Зокрема, дослідники зазначають, що застосування більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, можливе за наявності виняткових обставин (якими визнаються обставини, що пом'якшують покарання) та обставин, які характеризують особу винного [7, с. 388; 8, с. 331; 20, с. 309; 14, с. 4; 11, с. 273]. Отже, можливість застосування ст. 69 КК України пов'язана із визначеними у диспозиції цієї статті обставинами, сукупність яких і утворює підставу її реалізації. Вони є різними за своєю суттю, але у загальному вигляді визначені

у законі як обставини, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, а також характеризують особу винного. В. І. Тютюгін підкреслює, що у даному випадку, мова йде про виключні обставини, що пом'якшують покарання, адже вони повинні знижувати (зменшувати) ступінь тяжкості перш за все злочину. Цей чинник має оціночний характер і залежить від індивідуальних особливостей конкретної справи. Проте у будь-якому разі встановлені за справою обставини, що пом'якшують покарання, мають настільки істотно знижувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, що призначення винному навіть мінімального покарання в межах санкції було б у даному випадку явно не доцільним і не справедливим [11, с. 273–274]. У зв'язку з цим, хотілося б звернути увагу на обраний у ч. 1 ст. 69 КК України спосіб поєднання вказаних обставин. На наш погляд, у результаті тлумачення положень частини 1 цієї статті можна прийти до висновку, що до обставин, які складають підставу застосування цієї норми, належать як обставини, що пом'якшують покарання (ст. 66 КК України), так і будь-які інші обставини, але такі, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, а так само дані, що характеризують особу винного. Про це, зокрема, свідчать приписи ч. 1 ст. 69 КК України, які починаються словами: «1. За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд...». Отже, для ясності й однозначності змісту закону положення ч. 1 ст. 69 КК України мають бути уточнені.

Окремо зазначимо, що складовою підстави застосування ст. 69 КК України є наявність не однієї, а декількох обставин, що пом'якшують покарання. Поняттям «декілька» охоплюється сукупність двох або більше обставин, що пом'якшують покарання, незалежно від того, вказані вони у переліку ст. 66 КК чи ні [12, с. 381]. Тут, на нашу думку, заслуговує підтримки пропозиція О. В. Євдокімової можливості призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, пов'язувати із наявністю навіть однієї обставини, що пом'якшує покарання та істотно знижує ступінь тяжкості вчинено-

го особою злочину, а також у випадках вчинення злочину при обтяжуючих обставинах та негативних даних про особу винного. Пом'якшення покарання повинно відбуватися при всебічному комплексному врахуванні судом всіх обставин справи, тобто виходячи зі ступеня суспільної небезпеки як діяння, так і особи винного у цілому. Відтак, існування окремих обтяжуючих обставин та негативних даних про особу винного не є перешкодою для призначення покарання із застосуванням ст. 69 КК, якщо буде встановлено, що обставини, які пом'якшують покарання, за якісно-кількісними показниками домінують над обтяжуючими [5, с. 12]. Вказаний аспект також має бути відображений в уточненій редакції ч. 1 ст. 65 КК України. Отже, як варіант, відзначені уточнення можуть мати наступний вигляд: «1. За наявності однієї або кількох пом'якшуючих покарання обставин, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд ...». До речі, у подібний спосіб має викладення диспозиції ст. 56 КК Киргизької Республіки, якою врегульоване питання призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [15].

У юридичній літературі також відмічається, що у разі застосування ст. 69 КК України суд зобов'язаний у мотивувальній частині вироку відзначити, які саме обставини справи або дані про особу підсудного він визнає такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину і впливають на пом'якшення покарання, а у результативній частині – послатися на ч. 1 ст. 69 КК України [1, с. 106]. Подібну позицію займає, до речі, і вища судова інстанція [6, с. 404]. Між тим, аналіз практики застосування ст. 69 КК України засвідчує, що суди при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, посилаючись на ч. 1 ст. 69 КК України, не завжди відмічають, які саме пом'якшуючі обставини істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину і, головне, чому суд прийшов до такого висновку. Так, у мотивувальній частині обвинувального вироку Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 15.06.2013 р. зазначено, що суд при призначенні міри покарання обвинуваченому С., відповідно до ст. 65 КК

України, враховує ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, а саме те, що обвинувачений С. у силу ст. 89 КК України вважається таким, що не має судимості, на обліку у психіатричній лікарні та наркологічному диспансері не перебуває, має постійне місце проживання, за яким характеризується позитивно, у даний час працює менеджером у ТОВ «Еліт», за місцем роботи також характеризується позитивно, має на утриманні малолітню доньку, 2005 року народження. У силу ст. 66 КК України суд приймає до уваги, що обвинувачений С. вину у вчинених злочинах визнав повністю, щиросердно розкався у скоєному, своїми показаннями сприяв встановленню істини у справі і розцінює вказані обставини як такі, що пом'якшують відповідальність обвинуваченого. Обставин, що обтяжують покарання С. судом не встановлено. Беручи, відтак, до уваги наявність декількох обставин, які пом'якшують відповідальність обвинуваченого С., зокрема, щире каяття, повне визнання вини, сприяння розкриттю злочину, особу обвинуваченого, а також метод виявлення даного злочину шляхом проведення оперативної закупівлі, суд при призначенні покарання вважає за можливе застосувати ст. 69 КК України та призначити покарання за ч. 2 ст. 307 КК України у вигляді позбавлення волі нижче від найнижчої межі, встановленої санкцією цієї частини статті [3]. Інший приклад. Вироком Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 29.08.2012 р. встановлено, що О. вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 121 КК України. Обставинами, які пом'якшують покарання, згідно зі ст. 66 КК України є щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину, вчинення злочину неповнолітнім. Обставиною, яка обтяжує покарання, згідно зі ст. 67 КК України, є вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння. Обираючи міру покарання, суд враховував характер та ступінь тяжкості скоєного О. злочину, умови життя підсудного та його виховання, соціальне становище, стать та вік, а також обставини вчиненого ним злочину, поведінку О., яка передувала вчиненню злочину, обставини, що пом'якшують та обтяжу-

ють покарання, його характеристику як особи та вважає за можливе на підставі ст. 69 КК України, враховуючи ч. 3 ст. 102 КК України, призначити О. покарання нижче від найнижчої межі, встановленої санкцією статті, передбаченої ч. 2 ст. 121 КК України, а саме – 6 (шість) років позбавлення волі [2].

Із наведених прикладів випливає, що суди при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, посилаються на такі пом'якшуючі обставини, як: визнання вини, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, вчинення злочину неповнолітнім тощо. Але чи істотно ці обставини знижують саме ступінь тяжкості вчиненого злочину зрозуміти важко. Більше того, навряд чи ці обставини взагалі є такими, оскільки за своєю суттю вони, у першу чергу, свідчать про зниження ступеня суспільної небезпечності особи винного. Звертання до приписів ч. 1 ст. 66 КК України дозволяє стверджувати, що до пом'якшуючих обставин, що можуть впливати безпосередньо на ступінь тяжкості вчиненого злочину, принаймні, слід відносити обставини, передбачені пунктами 5–9 ч. 1 ст. 66 КК України. Особливістю застосування ст. 69 КК України як раз і є те, що при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, судом мають бути встановлені та враховані поряд із даними, що характеризують особу винного, ще й такі пом'якшуючі обставини, які істотно знижують ступінь тяжкості саме вчиненого злочину. Тому положення ст. 69 КК України і відносяться до спеціальних, а не до загальних засад призначення покарання. Саме тому ухвалою апеляційного суду Сумської області вирок Путивльського районного суду Сумської області від 03 серпня 2012 року щодо О. скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд у той же суд в іншому складі суду. Судом зазначено, що суд першої інстанції вимоги ст. 65 і ч. 1 ст. 69 КК України виконав не у повному обсязі. Зокрема, судом необґрунтовано визнано відсутність у даній справі обставин, що обтяжують покарання О., у той час, коли з матеріалів справи вбачається наявність такої передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України обтяжуючої покарання засудженого обставини як рецидив злочинів. Крім цього, обставинами, що пом'якшують покаран-

ня О., суд визнав щире каяття підсудного, активне сприяння ним розкриттю злочину, наявність позитивних характеристик його особи і з посиланням на ці обставини визнав за можливе застосувати ст. 69 КК України та призначити О. покарання більш м'якого виду, ніж позбавлення волі, що передбачене санкцією ч. 3 ст. 185 КК України. Однак, суд у вирокі належно не мотивував, яким чином вказані обставини істотно знижують тяжкість вчиненого О. злочину, більше того, що у справі відсутні позитивні характеристики особи засудженого, на які посилається суд. Тому призначення засудженому більш м'якого покарання, ніж те, що передбачено санкцією ч. 3 ст. 185 КК України, у постановленому судом першої інстанції вирокі щодо О. не ґрунтується на передбачених законом підставах [19]. Виходячи з вищенаведеного, навряд чи також можна погодитися з твердженнями окремих науковців про те, що призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, можливе за наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання та свідчать про невелику суспільну небезпеку винного [12, с. 381], оскільки у такому разі обставини, що пом'якшують покарання, свідчать про невеликий ступінь суспільної небезпеки винного, а не, навпаки, вчиненого ним кримінального правопорушення.

Звернемо увагу і на те, що, надаючи суду право призначити основне покарання нижче від найнижчої його межі, зазначеної в санкції, закон встановлює і певні обмеження в його застосуванні. Так, по-перше, у разі вчинення злочину, за який в санкції статті Особливої частини КК України передбачене основне покарання у вигляді штрафу у розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд з підстав, передбачених ч. 1 ст. 69 КК України, хоча і може знизити розмір штрафу, але не більше ніж на чверть від найнижчої межі, встановленої в санкції. По-друге, у випадках, коли в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України разом із основним покаранням у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян передбачено й обов'язкове додаткове покарання будь-якого виду, суд незалежно від наявності підстав, визначе-

них у ч. 1 ст. 69 КК, не може застосувати ч. 2 ст. 69 КК і зобов'язаний призначити це додаткове покарання [11, с. 275, 277]. На наш погляд, ці обмеження пов'язані з реалізацією ідеї конкретизації правового значення обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, а також характеризують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особу винного. Головною їх метою є обмеження суддівського розсуду. Схвально оцінюючи таку позицію законодавця, відзначимо, що на цьому зупинятися не слід. Нам імпонують твердження окремих науковців, які обмеження суддівського розсуду бачать у подальшій формалізації призначення покарання [4, с. 208, 209–210; 13, с. 68–69, 81–82]. Таким чином, подальше вдосконалення практики застосування ст. 69 КК України необхідно здійснювати виключно у напрямі ще більшого обмеження суддівського розсуду. У зв'язку з цим, корисним може стати досвід Молдавського законодавця. Мова у даному випадку йде про ч. 3 ст. 79 КК Республіки Молдова. Так, згідно цієї частини статті при засудженні повнолітніх осіб за вчинення особливо тяжких злочинів судова інстанція може призначити покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої кримінальним законом, але що становить не менше двох третин мінімального покарання, передбаченого КК за вчинений злочин [17]. Отже, положення ст. 69 КК України слід доповнити відповідною частиною подібного змісту, враховуючи той факт, що вчинення особливо тяжкого злочину, навіть за наявності обставин, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого посягання, становить достатньо значну суспільну небезпечність.

Висновки

На підставі вищевикладеного можна зробити такі узагальнюючі висновки: 1) законодавча конструкція ч. 1 ст. 69 КК України, з урахуванням висловлених думок, має бути уточнена. Як варіант, таке уточнення може мати наступний вигляд: «1. За наявності однієї або кількох пом'якшуючих покарання обставин, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може призначити основне покарання, ниж-

че від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за цей злочин. У цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині цього Кодексу... »; 2) з метою обмеження суддівського розсуду, положення ст. 69 КК України доцільно доповнити частиною 3 на кшталт ч. 3 ст. 79 КК Республіки Молдова.

Література

1. Бесчастный В. Н. Наказание и его назначение по уголовному праву Украины : [учебное пособие] / В. Н. Бесчастный, В. С. Малышев, Е. С. Назымко, М. В. Палий. – Донецк: ИД «Кальмиус», 2011. – 140 с.
2. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 29.08.2012 року по справі № 1407/3466/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25837243>. – Заголовок з екрану.
3. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 15.06.2013 р. по справі № 335/6754/13-к 1-кп/335/267/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32562303>. – Заголовок з екрану.
4. Дудоров О. О. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання: поняття, правова природа, значення / О. О. Дудоров // Вісник Запорізького національного університету. – 2001. – № 1. – С. 204–211.
5. Євдокімова О. В. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Євдокімова; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2007. – 19 с.
6. Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972-2010). – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2007. – 904 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський та ін.]; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 512 с.

АНОТАЦІЯ

На підставі аналізу приписів КК України, Киргизької Республіки та Республіки Молдова, що закріплюють правила призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також відповідних доктринальних точок зору, формулюються висновки спрямовані на удосконалення законодавчої регламентації ст. 69 КК України. Зазначається, що практична реалізація ст. 69 КК України іноді пов'язана з неправильним застосуванням її приписів, а окремі положення цієї статті дозволяють їх подвійно тлумачити. У результаті пропонуються варіанти законодавчого уточнення ч. 1 ст. 69 КК України. Крім того, з метою подальшого обмеження судовського розсуду, положення ст. 69 КК України пропонується доповнити частиною 3 на кшталт частини 3 статті 79 КК Республіки Молдова.

SUMMARY

Based on analysis of the norms of the Criminal Code of Ukraine, the Kyrgyz Republic and the Republic of Moldova, which fix the rules of appointment of a milder punishment than provided by law, and relevant doctrinal viewpoints, formulate conclusions aimed to improve of legislative regulation of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine. It is noted that the practical realization of Art. 69 of the Criminal Code of Ukraine is sometimes associated with the incorrect application of its regulations, and some provisions this Article allow to interpret them ambiguous. As a result, options of the legislative verifying of the Part 1 of Art. 69 of the Criminal Code of Ukraine are proposed. In addition, with the aim of further restriction of judicial discretion, the provisions of Article 69 of the Criminal Code is proposed to add a part 3 like Part 3 of Article 79 of the Criminal Code of the Republic of Moldova.

8. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник] / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.]; За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ-Харків: «Юрінком Інтер-Право», 2002. – 416 с.

9. Кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: «Істина», 2011. – 1112 с.

10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III; ред. від 01.01.2014 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page3>. – Заголовок з екрану.

11. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – [5-те вид.]. – Х.: Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.

12. Пинаев А. А. Курс лекцій по Общей части уголовного права : [курс лекцій] / А. А. Пинаев. – Х.: «Харьков юридический», 2005. – 664 с.

13. Севастьянов А. П. Пределы судебного усмотрения при назначении наказания : дис. ... канд. юрид. наук 12.00.08 / Севастьянов Александр Павлович. – Красноярск, 2004. – 204 с.

14. Тютюгін В. І. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом: [конспект лекції] / В. І. Тютюгін. – Харків: Укр. юрид. академія, 1993. – 20 с.

15. Уголовный кодекс Кыргызской Республики : закон Республики Кыргызия 01.10.1997 г.; ред. от 10.02.2010 г. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14305/preview>.

16. Уголовный кодекс Республики Беларусь : закон Республики Беларусь 09.07.1999 г.; ред. от 26.10.2012 г. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=НК9900275&p2={NRPA}>. – Заголовок с экрана.

17. Уголовный кодекс Республики Молдова : закон Республики Молдова 18.04.2002 г.; ред. от 23.12.2009 г. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14700/preview>.

18. Уголовный кодекс Российской Федерации : закон Российской Федерации 13.06.1996 г.; ред. от 02.07.2013 г. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>. – Заголовок с экрана.

19. Ухвала апеляційного суду Сумської області від 25.10.2012 року по справі № 1814/771/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27379067>. – Заголовок з екрану.

20. Фріс П. А. Кримінальне право України. Загальна частина : [навчальний посібник] / П. А. Фріс. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. – 362 с.